

Steentijdvondsten te Ver-Assebroek (Brugge, West-Vlaanderen): hoe het onderzoek van een middeleeuws kasteel naar een steentijdlandschap kan leiden.

Caroline Ryssaert, Janiek De Gryse, Dries Tys, Cecile Baeteman, Joep Orbons,
Pedro Pype, Delfien Termote, Dagmar Germonprez & Yves Perdaen

Samenvatting

In 2009 werd in opdracht van Ruimte en Erfgoed onderzoek uitgevoerd naar een circulair middeleeuws monument te Ver-Assebroek nabij Brugge. In de marge van dit onderzoek werd duidelijk dat de Assebroekse Meersen een bijzonder potentieel bieden voor steentijdonderzoek. Deze bijdrage geeft een overzicht van de belangrijkste steentijdvindplaatsen en hun landschappelijke positie.

Trefwoorden: Assebroekse Meersen, West-Vlaanderen (B), microregio, DHM, inventaris steentijdvindplaatsen.

1. Inleiding

Onlangs werd een studie uitgevoerd naar een circulair monument gelegen te Ver-Assebroek (West-Vlaanderen). Ver-Assebroek situeert zich ten zuiden van Brugge, in het noordelijk deel van Zandig Vlaanderen. Het monument bevindt zich in een drassig natuurgebied, de Assebroekse Meersen, net ten zuiden van een langgerekte dekzandrug waarop de kerk van Ver-Assebroek te vinden is.

Hoewel dit circulaire monument – opmerkelijk omwille van zijn vier concentrische grachten – een relatief brede bekendheid genoot binnen het archeologische werkveld en bij lokale historici, was er tot voor kort onzekerheid omtrent zijn datering en functie. Er werd enerzijds gedacht dat het een prehistorisch funerair monument betrof. Anderzijds werd vaak de hypothese geopperd dat het om een middeleeuwse versterking zou gaan (De Smet & Stalpaert, 1950; Soers, 1987; De Meulemeester, 1981).

In 2008 werd door Ruimte en Erfgoed (Vlaamse Overheid) een studieopdracht uitgeschreven: 'Archeologische evaluatie en waardering van de circulaire structuur van Ver-Assebroek (gemeente Brugge, provincie West-Vlaanderen)'. De opdracht werd uitgevoerd door Ruben Willaert bvba die

hiervoor een samenwerking aanging met de Vrije Universiteit Brussel (Dries Tys), het Belgisch Geologisch Instituut (Cecile Baeteman) en ArcheoPro (Joep Orbons).

Het onderzoek bestond uit vier luiken, namelijk een historisch bureauonderzoek, een geofysisch onderzoek, een landschappelijke en archeologische boorkartering en tot slot een proefsleuvenonderzoek. Dit werd uitgevoerd tussen mei en september 2009. Voor een uitgebreid verslag verwijzen we naar het eindrapport (Ryssaert et al., 2010), beschikbaar op de website van het Agentschap. De archeologische evaluatie zal door Ruimte & Erfgoed worden gebruikt als basis voor het opstellen van een historische en archeologische toelichtingsnota bij een beschermingsdossier.

In de marge van dit onderzoek werd duidelijk dat het gebied heel wat potentieel biedt voor steentijdonderzoek.

2. Landschap

De Assebroekse Meersen bevinden zich aan de westelijke rand van de Vlaamse vallei. In de depressie werden wadsedimenten aangetroffen die wellicht dateren uit het Eem. De top van deze

sedimenten bevinden zich tussen +2,70 m en + 3,20 m TAW. De sedimenten werden afgezet in een getijdengebied en kenmerken zich door een afwisseling van fijn zandig silt en klei.

Door de vorming van dekzandruggen tijdens het Tardiglaciaal (13.000-9.600 BP) ontstonden komvormige depressies waarin zich ondiepe meertjes vormden (Vandenberghe et al., 1974; De Moor & Heyse, 1978; Verbruggen, 1999). De Assebroekse Meersen zijn tot ontwikkeling gekomen in een dergelijke depressie, net als de zone van de 'Gemene Weiden' ten westen van het de Assebroekse Meersen. Vermoedelijk dienen we de ontwikkeling van gyttja sedimenten in de depressie in deze periode te situeren. De sedimenten komen voor tot op ca + 3,75 m TAW. Het onderste pakket bestaat uit een organische, gelaagde gyttja en is het resultaat van ingespoeld organisch materiaal. Dit wordt bedekt door een kalkgyttja of moeraskalk s.s. en bestaat uit kalk, geïncrusteerde stengels van kranswieren (*Characeae*) en talrijke zoetwaterschelpjes (Hoek, 1997). Zowel de organische gyttja als kalkgyttja zijn gekenmerkt door sterke en diepe vegetatiedoorgroeiingen (doorworteling, o.a. van *Alnus*). In het gehele gebied wordt de moeraskalk bedekt door sterk amorf veen. In het veen zelf ontbreken grote plantenresten. De basis van het veen werd gedateerd rond $3370 \pm 35\text{BP}$ (KIA-40554) en $3180 \pm 30\text{BP}$ (KIA-40555). Door de slechte bewaring van de plantenresten, leverde de analyse van de macroresten slechts beperkte resultaten op. Wellicht betreft het elzenbroekveen. De geringe dikte van het veen, tot maximaal 50 cm, is opvallend. Bovendien is er een discrepantie tussen de grote vegetatiedoorgroeiingen doorheen de gyttjasedimenten en het ontbreken van bosvegetatieresten in het veen zelf. Ontvening is hiervoor een mogelijke verklaring, maar omwille van het beperkte karakter van het natuurwetenschappelijk onderzoek en de slechte bewaring van de organische resten kon deze hypothese evenwel niet hard gemaakt worden.

Wanneer de veengroei is gestopt, kon niet achterhaald worden. Evenmin is duidelijk wanneer precies het landschap omgevormd werd tot een cultuurlandschap. Op het moment dat het monument werd gebouwd (14de eeuw n. Chr.) waren alvast nog gedeeltes van het drassige gebied begroeid met elzenbroekbos.

3. Archeologische vindplaatsen

Steentijdvindplaatsen in de omgeving van de Assebroekse Meersen zijn voornamelijk gekend gekend dankzij het werk van enkele amateurarcheologen (o.a. Delcroix), eindverhandelingen (Soers, 1987). Ook langs de noordoostelijke rand van Oedelemberg, aan de zuidzijde van het meersengebied, zijn honderden lithische artefacten ingezameld. Hun exacte vondstlocatie is echter niet gekend (Van Acker, 1986). We beperken ons overzicht tot de vindplaatsen die zich in de directe omgeving van de meersen bevinden. De locatie van de vindplaatsen is aangeduid op figuur 1. Voor een gedetailleerd overzicht verwijzen we de lezer naar Van Acker (1986) en Soers (1987).

Aan westelijke zijde, langs de loop van het Sint-Trudoledeken, zijn twee uitzonderlijk rijke vindplaatsen gekend. Het gaat enerzijds om de vindplaats te Steenbrugge, gedocumenteerd door Gillès de Pélichy (1893 : 260-266). Tijdens een werfcontrole kon hij maar liefst 1600 stuks vuursteen inzamelen. Daarnaast bestond het vondstenmateriaal ook uit aardewerk en zogenaamde resten van haarden. Het materiaal bevond zich onder een dun alluviaal pakket, vlakbij een waterloop die hij de *Kleine Leys Beck* noemde. De lokaliteit van de vindplaats is problematisch (fig. 1:10). Hoewel hij zelf vooral focuste op het neolithisch materiaal blijkt op basis van zijn beschrijvingen eveneens paleolithisch en mesolithisch materiaal aangetroffen te zijn. Dit wordt bevestigd door Van Acker (1986 : 95) die het materiaal, tenminste de nog bewaarde vondsten, herbekeek. Hij meende in hoofdzaak finaalpaleolithisch materiaal te herkennen met een mogelijke bijmenging van mesolithische artefacten. Dit wordt eveneens bevestigd door Soers (1987).

In 1955 prospecteerde de amateurarcheoloog Croix een nabijgelegen perceel aan de samenvloeiing van de Mazelbeek en het Sint-Trudoledeken. Hij zou er naast middenpaleolithische werktuigen ook Magdaleniaan, Federmesser en mesolithisch materiaal aangetroffen hebben (fig. 1:1). De rijke context, de ouderdom van de vondsten en de mogelijke aanwezigheid van laatpaleolithische artefacten - uitzonderlijk voor Vlaanderen - zouden erop wijzen dat het om een bijzondere vindplaats gaat. Ook het voorkomen van benen werktuigen

is zeer uitzonderlijk. De collectie van Croix is echter bijna volledig verloren gegaan; enkel een kopie van zijn persoonlijke nota's en tekeningen zijn overgeleverd (Croix s.d., onuitgegeven notities). Op hetzelfde perceel werden later door een landbouwer eveneens enkele honderden vuursteenartefacten ingezameld. Deze lijken eerder tot het finaal paleolithicum of mesolithicum te behoren (Van Acker, 1986: 93-94). Jammer genoeg gingen ook deze vondsten grotendeels verloren.

Verder oostwaarts langs het Sint-Trudoledeken bevindt zich een kleine vindplaats waar onder andere een gepolijste bijl en een pijlpunt uit het neolithicum gevonden werden (Van Acker, 1986: 94, fig. 1:3).

Langs de Koeiendreef, op een kleine noordzuid gerichte zandrug, trof Soers (1987: 105-123) tijdens haar onderzoek een zeer rijke vindplaats aan die zij in het laat mesolithicum situeerde (fig. 1:4). Op basis van haar beschrijvingen en tekeningen menen wij echter dat een belangrijk deel van het materiaal tot het finaal paleolithicum terug gaat (o.a. hoog aandeel aan stekers en boren). Bijmenging met ouder, mogelijk middenpaleolithisch materiaal, is niet uitgesloten. Deze vindplaats bevindt zich net ten westen van het circulaire monument. Op dezelfde zandrug treffen we iets meer naar het zuiden, op de grens met Oostkamp, een tweede vindplaats aan (fig. 1:5). Het beperkte aantal artefacten laat geen duidelijke datering toe. Een aantal elementen lijkt evenwel in de richting van het laat mesolithicum te wijzen (Soers, 1987: 192-193).

Op de hoek van de Kerkdreef en de Astridlaan bevindt zich eveneens een steentijdvindplaats, waarvan Soers (1987: 101-105) een honderdtal vondsten catalogiseerde (fig. 1:6). Omwille van het lage aantal 'gidsfossielen' is een datering bijzonder moeilijk. De aanwezigheid van een klein aantal, relatief regelmatige, microklingen evenals een trapezium plaatst dit ensemble vermoedelijk eveneens in het laat mesolithicum. De vindplaatsen, aangeduid als 7 en 8 op figuur 1, bestaan uit een beperkt aantal lithische artefacten. Aan de oostzijde, ter hoogte van de wijk Egypte (Oedelem), bevinden zich op de flank van de zandrug een reeks rijke vindplaatsen. Het gaat onder andere om een vindplaats met mogelijk Ahrensburg materiaal en

een uitgestrekte vindplaats met een dominerende neolithische component (Van Acker, 1986: 95-96).

Ook ter hoogte van het middeleeuws circulair monument zijn een aantal steentijdvondsten aangetroffen. Onder meer Ameryckx (1955; fig. 1:9) vond ter hoogte van het circulaire monument enkele aardewerkfragmenten die toen door Prof. Mertens als neolithisch werden gedetermineerd. Helaas zijn deze verloren geraakt. De kennis van het neolithicum in de zandstreek was toen nog zeer beperkt, dus de nodige voorzichtigheid is geboden. In ieder geval liggen deze vondsten aan de basis van de hypothese dat de structuur zou teruggaan tot een neolithisch monument. Tijdens het proefsleufonderzoek, uitgevoerd in het kader van deze studie, werd in één van de walgrachten een fragment van een bifaciaal bewerkte schrabber in vuursteen aangetroffen. Het werktuig bevond zich weliswaar in secundaire context, maar viel op omwille van zijn uiterst verse toestand. Op basis van zijn technotypologische kenmerken en aanwezigheid van patina, menen we dit werktuig in het midden paleolithicum te kunnen plaatsen. Mogelijk werd het tijdens de aanleg van het middeleeuws monument opgespit uit de Eemsedimenten.

We kunnen besluiten dat de regio van de Assebroekse Meersen uitzonderlijk rijk is aan steentijdsites. Deze sites situeren zich landschappelijk op de rand en hoger gelegen delen langs de komvormige meersen. Opmerkelijk is dat deze sites zich voornamelijk aan de noordrand bevinden; met uitzondering van twee vindplaatsen die zich op een kleine dwarse zandrug bevinden. Een vergelijkbaar patroon werd reeds eerder vastgesteld o.a. langs de vallei van de Moervaart (Sergant *et al.*, 2009) en in de Kempen (De Bie & Van Gils, 2009).

Chronologisch dateren de oudste vondsten in het studiegebied wellicht uit het midden paleolithicum. Dit biedt een interessant perspectief voor het archeologisch potentieel van deze uit het Eem daterende wadsedimenten. Middenpaleolithische vondsten uit vergelijkbare landschappelijk contexten zijn uitzonderlijk voor noordwest Europa, hoewel reeds langer aangetoond is dat dergelijke zones wel degelijk werden geëxploiteerd door Neanderthals (o.a. Finlayson, 2008). Gezien de beperkte diepte van deze Eemsedimenten worden ze wel degelijk

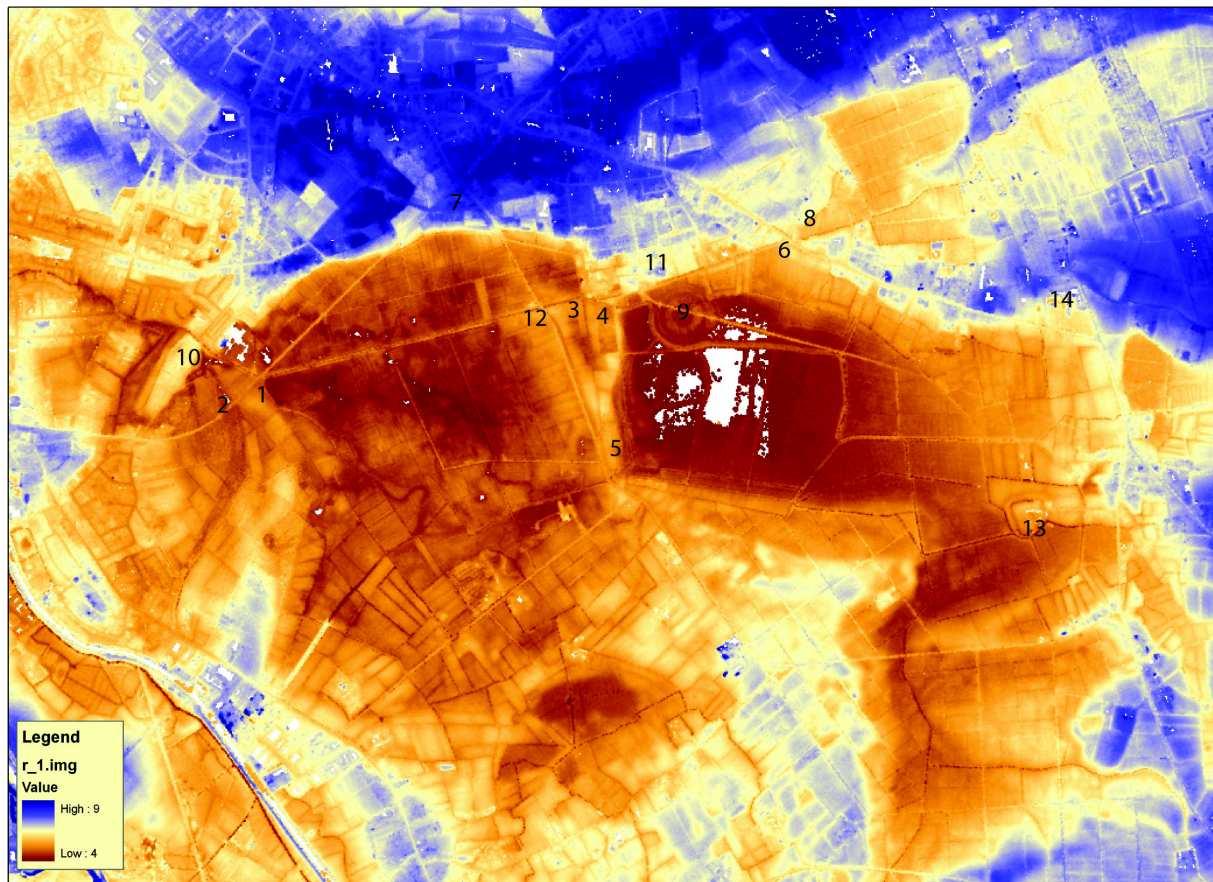

Fig. 1 – DHM model van studiegebied (LIDAR-hoogtepunten, MOW-Afd WL, VMM-Afd OW en AGIV).

bedreigd wordt door bouw- en infrastructuurwerken en daarmee ook hun archeologisch potentieel.

Langs het Sint-Trudoledeken zijn daarnaast ook meldingen van vondsten die een mogelijk laatpaleolithische datering bezitten. Deze vondsten zijn spijtig genoeg verloren gegaan, waardoor de datering niet meer geverifieerd kan worden. Indien deze dateringen correct zijn, betreft het zeer uitzonderlijke contexten: het laat paleolithicum in Vlaanderen is immers erg slecht gekend.

De meeste vindplaatsen lijken te behoren tot het finaal paleolithicum, met vooral Federmessermateriaal, maar mogelijk ook enkele Ahrensburgcomponenten. Ook op dit vlak lijkt een vergelijking met de vallei van de Moervaart en de Kempen op te gaan. Bijmenging met mesolithisch materiaal is overal vastgesteld. Hoewel het niet steeds duidelijk is om welke fase het gaat, lijkt het overwegend om

een vroegmesolithische component te gaan. Ook dit is in overeenstemming met het beeld voor Zandig Vlaanderen in het algemeen. Het onderzoek in Zandig Vlaanderen lijkt te wijzen op een verschuiving van het nederzettingsspatroon vanaf het midden- en vooral het laat-mesolithicum, met daarbij een duidelijke voorkeur voor rivier- en beekvalleien (Sergant et al., 2009). Het neolithicum lijkt minder sterk vertegenwoordigd, tenminste wat de rand van de meersen betreft. Hogerop de zandrug zijn iets meer vindplaatsen gekend. Met uitzondering van de site Oedelem-Egypte, gaat het hierbij steeds om een beperkt aantal vondsten. Vindplaatsen zoals te Waardamme (Demeyer et al., 2006) maken duidelijk dat de neolithische boerderijen in Zandig Vlaanderen vermoedelijk zeer klein zijn, bestaande uit slechts één hoofdgebouw en enkele bijgebouwen. De archeologische neerslag is dan ook beperkt. Zoals verwacht voor de zandstreek betreft het midden- en laatneolithisch materiaal.

4. Conclusie

In de marge van het archeologisch onderzoek naar een middeleeuws monument in de Assebroekse Meersen werd een inventaris opgemaakt van steentijdvindplaatsen in de directe omgeving. De landschappelijke benadering van dit onderzoek - o.a. door het gebruik van het DHM en een landschappelijk booronderzoek - stelde deze oude vondsten in een nieuw daglicht. Mogelijk werd het waddengebied al tijdens het Eem geëxploiteerd. Ook lijkt er sprake te zijn van laatpaleolithische vondsten die zich in een alluviale context bevinden. Het relatief hoge aantal finaalpaleolithische en vroegmesolithische vindplaatsen op de - voornamelijk noordelijke - rand van de depressies sluit mooi aan bij het voor Zandig Vlaanderen gekende nederzettingspatroon.

Aangezien de studie van de steentijdvondsten niet het doel vormde van de studie, bleef dit aspect beperkt. We hoeden ons dan ook voor verregaande conclusies op basis van hoofdzakelijk literatuurgegevens. Wat het onderzoek wel duidelijk maakt is dat het meersengebied, als microregio, een interessant potentieel biedt voor steentijdonderzoek. En dit in een gebied waar het steentijdonderzoek slechts sporadisch aan bod komt. Het meersengebied zelf is landschappelijk beschermd, wat uiteraard positief is voor de vindplaatsen. Toch vormt de uitbreiding van de stad Brugge ten noorden van de meersen en de intensieve landbouwexploitatie van de hoger gelegen delen een continue bedreiging. Een meer gericht onderzoek waarin de wetenschappelijke waarde van deze vindplaatsen wordt onderzocht is met andere woorden hoogdringend aan de orde.

Dankwoord

Wij danken Ruimte en Erfgoed die als opdrachtgever ons in staat stelde om dit onderzoek uit te voeren. Wij danken in het bijzonder de heer Kimpe en de heer Slabbaert (Agentschap Natuur & Bos), alsook de mensen van Raakvlak voor het verschaffen van heel wat interessante informatie en bronnen. Via de heer Vanbillemont (Vlaamse Landmaatschappij) konden wij beschikken over het Digitaal Hoogtemodel.

Bibliografie

AMERYCKX J., 1955. Merkwaaardige oudheidkundige vondst te Assebroek. *Biekorf*, 56 (7-8): 205-209.

DE BIE M. & VAN GILS M., 2009. Mesolithic settlement and land use in the Campine region (Belgium). In: S. MCCARTAN, R. SCHULTING, G. WARREN & P. WOODMAN (eds), *Mesolithic horizons, Papers presented at the Seventh International Conference on the Mesolithic in Europe, Belfast 2005*, Oxford: 282-287.

GILLÈS DE PÉLICHY Ch., 1893. Découvertes de quatre stations Préhistoriques et de deux cimetières Francs. *Annales de la société d'archéologie de Bruxelles*, 7: 259-270.

HOEK W., 1997. *Palaeogeography of Lateglacial Vegetations. Aspects of Lateglacial and Early Holocene vegetation, abiotic landscape, and climate in The Netherlands*. Proefschrift Vrije Universiteit Amsterdam, Amsterdam.

MOSTAERT F. & DE MOOR G., 1984. Eemian deposits in the neighbourhood of Brugge: a palaeogeographical and sea-level reconstruction. *Bulletin van de Belgische Vereniging voor Geologie*, 93 (3): 279-286.

SERGANT J., CROMBÉ Ph. & PERDAEN Y., 2009. Mesolithic territories and land-use systems in north-western Belgium. In: S. MC CARTAN, R. SCHULTING, G. WARREN & P. WOODMAN (eds), *Mesolithic horizons, Papers presented at the Seventh International Conference on the Mesolithic in Europe, Belfast 2005*, Oxford: 277-281.

DE MEULEMEESTER J., 1981. Circulaire vormen in het Vlaamse kustgebied. *Archaeologia Belgica*, 23: 4.

DEMEYERE F., BOURGEOIS J., CROMBÉ Ph. & VAN STRYDONCK M., 2006. New evidence of the (final) Neolithic Occupation of the Sandy Lowlands of Belgium: The Waardamme 'Vijvers' site, West-Flanders. *Archäologisches Korrespondenzblatt*, 26 (2): 179-194.

RYSSAERT C., DE GRUYSE J., TYS D., BAETEMAN C., ORBONS J., PYPE P., TERMOTE D. & GERMONPREZ D., 2010. *Archeologische evaluatie en waardering van de circulaire structuur van Ver-Assebroek (gemeente Brugge, provincie West-Vlaanderen)*. Onuitgegeven rapport, Sijsele: 154 p.

SOERS K., 1987. *Assebroek*. Archeologische Inventaris Vlaanderen, band IX, Gent.

VAN ACKER R., 1985. *Studie van de prehistorische bewoning in het oosten van Brugge aan de hand van de lithische artefacten*. Verhandeling tot het verkrijgen van de graad van licentiaat in de Oudheidkunde en de

Kunstgeschiedenis, Leuven.

VAN ACKER R., 1986. Prehistorische vondsten ten oosten van Brugge. *Westvlaamse Archaeologica* 2 (3): 91-103.

VANDENBERGHE J., VANDENBERGHE N., GULLENTOPS F., 1974. Late Pleistocene and Holocene in the neighbourhood of Brugge. *Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België*, 36: 3.

VANDERMOERE N., 1981. *Archeologisch onderzoek in de gemeente Oedelem. Prospectieanalyse-synthese*. Verhandeling aangeboden tot het bekomen van de graad van Licentiaat in de Kunstgeschiedenis en Oudheidkunde, Gent.

VERBRUGGEN C., 1999. Quaternary palaeobotanical evolution of Northern Belgium. *Geologica Belgica*, 2/3-4: 99-110.

Caroline Ryssaert
Soresma
23, Britselei
BE – 2000 Antwerpen (België)
Caroline.Ryssaert@soresma.be

Janiek De Gryse
Ruben Willaert bvba
6, Bloemisterijstraat
BE – 8340 Sijsele Damme (België)
janiek@rubenwillaert.be

Cecile Baeteman
Belgisch Geologisch Instituut
Koninklijk Belgisch Instituut voor
Natuurwetenschappen
29, Vautierstraat
BE – 1000 Brussel (België)
Cecile.Baeteman@naturalsciences.be

Dries Tys
Vrije Universiteit Brussel
Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte
Vakgroep Kunstwetenschappen en Archeologie
2, Pleinlaan – 5C434
BE – 1050 Brussel (België)
Dries.Tys@ac.vub.be

Yves Perdaen
Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed
Koning Albert II-laan 19 bus 5
BE – 1210 Brussel (België)
Yves.Perdaen@rwo.vlaanderen.be